

"Die eeuwige slagboom"

Verder in dit nummer:

Hoe belemmerend is beeldvorming voor de integratie van vluchtelingen?

Verslag van een workshop tijdens de conferentie Open Deuren van Vluchtelingenwerk Nederland

Beeldvorming gebeurt in je hoofd;

Verslag van een discussie over vluchtelingen in documentaires.

Tussen hoofd en hart

Videoproductie over terugkeer van Bosniërs

Adressen en websites

Tips en suggesties

Vluchtelingenlink

Van juli 2004 tot juli 2005 voerden Mira Media en Stichting Mondiale Samenleving het project Vluchtelingenlink uit. Doel van het project was de zichtbaarheid van vluchtelingen in de media en in het publieke debat te vergroten.

In dat kader werden mediatrainingen voor woordvoerders en deskundigen met een vluchtelingenachtergrond uitgevoerd en werden discussiebijeenkomsten met journalisten en vluchtelingen georganiseerd.

In de trainingen en discussies werd aandacht besteed aan zaken als 'deelname aan het publieke debat', 'omgaan met de media' en 'beeldvorming over vluchtelingen'. In deze brochure vindt u verslagen, conclusies en aanbevelingen met betrekking tot dit laatste onderdeel.

Bij de uitvoering van het project werd samengewerkt met een groot aantal organisaties, waaronder On file, Vluchtelingenorganisaties Nederland (VON), Imagine IC, Vluchtelingenwerk Nederland en Fontys, school voor de journalistiek.

Het project werd mede mogelijk gemaakt door het Europees Vluchtelingenfonds (EVF) en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

SCHAKEL MET DE MULTICULTURELE SAMENLEVING

SMS
stichting mondiale
samenleving

Vluchtelingen en beeldvorming

Asielzoekers op Ameland lezen de krant, wachtend op het vertrek naar opvang op het vasteland
(Foto: Joost van den Broek/Hollandse Hoogte)

"Hoe belemmerend is de beeldvorming over vluchtelingen voor hun integratie in Nederland?" Die vraag werd regelmatig gesteld tijdens de discussies die in 2004-2005 werden gehouden in het kader van 'Vluchtelingenlink'.

"Erg belemmerend" vonden veel deelnemers aan de discussie. Met name het beeld van de zielige vluchteling die in moeilijke omstandigheden probeert zijn leven op te bouwen stoort velen: vluchtelingen hebben het inderdaad vaak moeilijk, maar ze zijn niet zielig. De nadruk op problemen maakt dat er weinig oog is voor het feit dat veel vluchtelingen met succes een nieuw bestaan opbouwen en kennis en vaardigheden hebben die in de Nederlandse samenleving goed van pas komen. De volgende vraag in de discussies was hoe beeldvorming over vluchtelingen tot stand komt, en welke partijen daarbij een rol spelen. Opvallend was dat de schuld voor onjuiste en ongenueanceerde beeldvorming niet in de eerste plaats bij de media werd gelegd. "Die zijn slechts de boodschapper, maar de boodschap zelf komt van de politiek", werd in meerdere discussies gehoord. Het restrictieve toelatingsbeleid en de huidige verscherpingen in het integratiebeleid scheppen een klimaat waarin negatieve beeldvorming over migranten gedijt. Ook vluchtelingen hebben daaronder te leiden. Maar naast de politiek dragen ook de welzijnssector en de eigen organisaties van vluchtelingen verantwoordelijk

heid voor de eenzijdige beeldvorming over vluchtelingen. Organisaties die vluchtelingen steunen hebben lang, te lang, zelf het beeld van zielig vluchtelingen gehanteerd om daarmee aandacht (en middelen) voor de positie van vluchtelingen te krijgen van beleidsmakers. Daarbij werden de clichés niet geschuwd. Archetypes van beelden die worden gebruikt zijn: de roodwitte slagboom die dicht of halfdicht is als symbool voor het restrictieve toelatingsbeleid en de beelden van oorlog, honger en droogte om de motivatie van vluchtelingen weer te geven. En tenslotte: de eigen organisaties van vluchtelingen zijn te weinig zichtbaar voor de media en voor Nederlanders in het algemeen. Binnen de eigen gemeenschap doen ze goed werk, maar ze zijn te intern gericht en mengen zich te weinig in het publieke debat.

De laatste vraag in de discussies was: hoe kunnen we als vluchteling zelf zorgen voor een genuanceerdere en adequatere beeldvorming over vluchtelingen? Door de berichtgeving over vluchtelingen kritisch te volgen en direct te reageren bij onjuiste of tendentieuze informatie, vonden sommigen; door te bouwen aan een betere werkrelatie met de media of zelf actiever te worden in de media vonden anderen. In deze brochure vindt u verslagen van een aantal discussies, maar ook tips en suggesties over de omgang met de media.

Vluchtelingen in beeld

“De enige plaats waar beeldvorming plaatsvindt, is in je hoofd” was de enigszins provocerende beginstelling van Bart Top in zijn presentatie tijdens de bijeenkomst “Vluchteling in beeld” die Mira Media, Imagine IC en het historisch platform organiseerden op 23 juni. Aan de hand van videofragmenten liet hij vervolgens zien dat die beeldvorming altijd wel iets te maken heeft met de realiteit en de historische context.

Aanleiding

‘Op een interactieve en audiovisuele manier inzicht geven in de geschiedenis van migranten in Nederland, en daarbij het verhaal van migranten zelf voorop stellen’. Op basis van deze gedeelde doelstelling organiseerden Mira Media, Imagine IC en het Historisch platform op 23 juni gezamenlijk een discussie over de manier waarop vluchtelingen door de media in beeld worden gebracht, dan wel via de media zelf een beeld geven van wat hen bezighoudt.

“Beeldvorming vindt plaats in je hoofd”

Bart Top startte zijn presentatie met een beschrijving van het beeld dat hem het best voor ogen staat: journaalbeelden uit 1983 waarin een groep Tamils in een Nederlands hotel controleren of de warmwaterkranen het wel doen. Hij heeft het fragment nooit meer terug kunnen vinden, maar weet wel dat de Telegraaf de volgende dag schande sprak van de luxezucht van deze zogenaamde vluchtelingen. Is zijn herinnering aan de journaalfragmenten nu gekleurd door dat Telegraaf-artikel? Is zijn beeldvorming over vluchtelingen daardoor veranderd, of is zijn interpretatie van het Telegraafartikel wellicht al gekleurd door zijn eigen referentiekader?

Hij gebruikte het voorbeeld om aan te tonen dat beeldvorming niet iets is wat alleen van buiten komt, maar iets is wat ontstaat in je eigen hoofd. Daarmee ontkent hij de invloeden van buitenaf echter niet: beeldvorming heeft uiteraard altijd een link met de realiteit en die realiteit verandert in de loop der jaren. Hij liet dat zien aan de hand van een aantal videofragmenten:

1938: stom polygoonfragment opvang joodse

vluchtelingen. Opvallend en kenmerkend, ook voor latere producties over vluchtelingen, zijn de nadruk op de aankomst en op de rol en positie van de (Nederlandse hulpverleners). Eveneens opvallend is dat er geen enkele aandacht is voor het restrictieve beleid aan de Nederlands-Duitse grens.

1946: polygoonfragment aankomst Hongaren. Opvallend: van afstand gefilmd, Hongaren als groep, veel totalen, een enkele close-up: twee oude handen in een oude schoot. Wagneriaanse achter-

weinig vluchtelingen zelf en de informatie over hen komt vooral via welwillende welzijnswerkers tot ons.

1975: Fragment uit “de Ombudsman”, met een invoelend gesprek tussen de ombudsman en een bijna wanhopige vluchtelingenwerker, pater De Rijk. Opvallend: de focus ligt niet op de positie van vluchtelingen, maar op de rol en positie van de Nederlandse hulpverleners.

En eigenlijk blijft dat een kenmerk van veel media-producties over vluchtelingen: ze gaan vaak niet over vluchtelingen, maar over hoe Nederland zichzelf wil zien. Het gaat over de rolverdeling tussen een onveranderlijk strenge regering versus bewegende hulpverleners, die samen een oer-Hollands spel spelen: het kaatsen. Daarin is de vluchteling vaak slechts figurant en zelden een hoofdpersoon.

De historische context veranderde omstreeks 1983 opnieuw. Tamils waren de eerste groepen die nauwelijks aansluiting hadden op de Nederlandse politieke situatie en ze hadden veel minder culturele overeenkomsten met Nederlanders dan bijvoorbeeld Hongaren, Portugezen, en Chilenen. Het was ook de periode van de “professionalisering” van de opvang. Gevolg: minder draagvlak en een nog grotere afstand tot vluchtelingen die voor een deel als economische profiteurs werden gezien.

Uit deze periode beschreef Bart twee fragmenten; één waarin een Nederlandse filmmaker Tamils aan het woord laat over de reden van hun vlucht. Vluchtelingen komen hier dus wél zelf aan het woord maar de informatie komt nog steeds tot ons via de keuzes van de Nederlandse filmmaker (De Tamils worden bijvoorbeeld gefilmd in de Biesbosch, de commentaarstem zegt “De Biesbosch is bekend om zijn veilige toevluchtsoord voor onderduikers tijdens de Tweede Wereldoorlog”).

Heel anders is het fragment van de film De Wanhoop die de Koerdische Hoessein Sewdin voor een regionale omroep maakte over zijn eigen situatie en vluchtredenen. Het is een expressionistisch relaas, nerveus gesneden op de situatie van een oorlog.

grondmuziek en het sonore en enigszins pathetisch aandoende commentaar: “Zij werden na de oorlog gedwongen hun geboorteland te verlaten of verkozen vrijwillig de ballingschap ...Nu neemt Nederland hen op...Hier ver van hun geboortegrond zullen deze mensen hun levensavond doorbrengen en kunnen zij in volle vrijheid de handen in de schoot leggen.”

Ook in andere fragmenten uit die periode bijvoorbeeld over de aankomst van Ambonezen en latere films over Hongaren ligt de nadruk op de ont-heemding en de ontvangst, en is de toonzetting afstandelijk: het gaat om groepen, soms exotische, vreemdelingen. Het besef dat dit nieuwe inwoners van Nederland zijn dringt niet door.

Dat verandert in de jaren zestig en zeventig als vluchtelingen uit rechtse dictaturen naar Nederland komen. De jaren zestig hebben in Nederland hun effect gehad en er is kritische aandacht voor de vluchtachtergronden van mensen en kritiek op het Nederlandse beleid ten aanzien van de landen waar vluchtelingen vandaan komen. Toch zijn de veranderingen niet groot. We zien of horen maar

De laatste vijftien jaar zijn er twee opvallende ontwikkelingen. De eerste is dat het stramien: “Volg het spoor terug” vaak gebruikt wordt. In dat stramien gaan vluchtelingen zelf, of met een Nederlandse programmamaker, terug naar hun herkomstland. Soms tijdelijk, om de reden van hun vlucht nog eens te duiden of om de veranderingen sindsdien te tonen, en soms voorgoed. Als voor-

beelden noemt Bart: Drie mannen in de woestijn (Rob Hoff; Somalië), Veel liefs uit Irak (Zembla), en Tussen hoofd en hart (Fatusch producties, over Bosniërs).

De tweede ontwikkeling is dat een aantal items die op de politieke en maatschappelijke agenda in Nederland staan ook in de programma's over vluchtelingen terugkomen, meestal in relatie tot de situatie in het herkomstland: hoofddoekjes, gedwongen huwelijken, onderwijs, de positie van de

vrouw.

Bart Top besloot zijn presentatie met twee fragmenten die hem persoonlijk het meest troffen als een eerlijk beeld van vluchtelingen in Nederland. Beide zijn afkomstig uit de serie Face to face die vluchtelingen maakten in samenwerking met Omroep Brabant. De eerste is een mengeling van straatinterviews en geënceneerde scènes die enerzijds een rauw beeld geven van de wederzijdse onbekendheid en soms het wantrouwen tussen vluchtelingen en autochtone Nederlanders, en die anderzijds op een poëtische manier verbeelden. Het andere fragment was het verhaal van twee Soedanezen, een is muzikant tijdens festival Mundial; van hem komen we veel te weten. De ander is een asielzoeker, zijn verhaal blijft aan de oppervlakte en hij blijft redelijk anoniem. Dat hij zo anoniem blijft is volgens Bart geen toeval. Het ging de maker (een vluchteling) erom een beeld te geven van de twee gezichten van Nederland: terwijl tienduizenden op festival Mundial dansen op klanken van muziek uit alle wereldstreken, keert een steeds grotere groep de wereld het liefst de rug toe.

Discussie

Onder leiding van Tarik Yousif werd vervolgens gediscussieerd over de vraag hoe beeldvorming over vluchtelingen via de media tot stand komt en waarom vluchtelingen zo weinig prominent aanwezig zijn in het publieke debat.

Tarik lokte reacties uit door te stellen dat dat best wel meevalt. Er schoten hem sowieso al vier vluchtelingen te binnen die regelmatig te zien of te horen zijn op de TV: Ayaan Hirsi Ali, Afshin Elian, Kader Abdollah en Ibrahim Selman. "Dan heb je ze ook wel gehad" klonk het hierop uit de zaal. "De media vallen altijd op dezelfde terug". Dat schoot in het verkeerde keelgat van een andere deelnemer. "We moeten eens ophouden te spreken over

'de' media. Er zijn grote verschillen tussen de intenties en werkwijzen van programmamakers. Maar het is waar dat ze vaak slecht geïnformeerd zijn (hij noemde daarbij een aantal voorbeelden uit de vertoonde fragmenten) en een beperkt netwerk hebben". "Dat ligt niet alleen aan hen", was de reactie, "maar ook aan vluchtelingen zelf. Er zijn gewoon weinig vluchtelingen die als woordvoerder of deskundige willen optreden". Er werd door het publiek gezocht naar een antwoord op de vraag waarom. Meerdere suggesties passeerden de revue:

- Er is altijd het probleem van de taal.
- We zijn vaak onzeker, voor een deel vanwege ervaringen in ons eigen land, voor een deel over onze mogelijkheden hier".
- Het kader heeft het te druk met de positie van vluchtelingen en de situatie in de herkomstlanden. Je mengen in de discussie over integratie en politiek in Nederland komt op de tweede plaats".
- Veel vluchtelingen willen niet op hun vluchteling-zijn worden aangesproken, maar ze worden alleen daarom door de media uitgenodigd.
- Het kader van vluchtelingenorganisatie verdwijnt op een gegeven moment. Een deel keert ooit terug of migreert naar een ander land, anderen verdwijnen als kader. Ze gaan op in de Nederlandse samenleving en zijn of willen niet meer als vluchteling aangesproken worden.

Vervolgens werd de rol van de media besproken. In de vertoonde videofragmenten was niet alleen sprake van een gebrek aan kennis over de situatie van vluchtelingen, maar vaak ook van het gebruik van clichébeelden en onjuiste vooraannames. Het clichébeeld dat iedereen meteen voor ogen staat is dat van de scherpe roodwitte slagboom met daarachter een onscherpe migrant of vluchteling. "De media zijn niet verantwoordelijk voor de beeldvorming over migranten en vluchtelingen" was de volgende stelling. "Dat zijn de politici en beleidsmakers die met hun voorstellen en maatregelen het klimaat scheppen voor een negatieve houding ten opzichte van deze groepen". "Is voor een groot deel juist" vonden de aanwezigen. Maar media zijn vaak niet erg kritisch in het overbrengen van die boodschap".

Een aantal deelnemers was van mening dat een genuanceerder beeld alleen tot stand kan komen als er meer diversiteit in de redacties van kranten en programma's is. Niet doordat migranten of vluchtelingen alleen migrantenonderwerpen zouden moeten behandelen, maar doordat er dan een ontvankelijker klimaat ontstaat en er meer achtergrondkennis aanwezig is.

Tegelijkertijd realiseerde men zich dat dat ideaal ver weg is. Er zijn maar weinig vluchtelingen echt actief in de media, zeker in de gedrukte media; en het aantal (kinderen van) vluchtelingen dat naar de School van Journalistiek gaat is op de vingers van een hand te tellen. Misschien dat daar nog winst valt te boeken.

Beeldvorming en geschiedenis

De geschiedenis van migranten en vluchtelingen is voor een deel vastgelegd in documenten, artikelen, films en radio- en televisieprogramma's. Een aantal instituten in Nederland probeert dat beeld te archiveren, niet alleen voor wetenschappelijke doeleinden maar ook om Nederlanders en niet Nederlanders de geschiedenis van vluchtelingen te laten zien. Daarbij wordt vaak ook duidelijk welk beeld de Nederlandse politiek, de Nederlandse media en de Nederlandse bevolking in verschillende periodes hadden over migranten en vluchtelingen.

IISG

Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis beheert een grote collectie historische documenten en foto's. De laatste jaren is de collectie flink uitgebreid met materialen van en over migranten en vluchtelingen. De catalogus en sommige fotocollecties zijn on-line te bekijken. Andere documenten zijn voor het publiek in te zien. www.iisg.nl

Imagine IC

Imagine IC is een jonge instelling die de identiteit en cultuur van migranten in Nederland verbeeldt. Imagine IC prikkelt migranten om hun persoonlijke verhaal in beeld te brengen en aan een breed publiek te presenteren. Imagine IC organiseert tentoonstellingen en evenementen. Voor jongeren organiseert Imagine IC bijvoorbeeld digitale video- en foto-workshops waarin zij hun eigen beeldproducties maken. Senioren werken bij Imagine IC aan digitale programma's om hun verhaal vast te leggen. www.imagineic.nl

Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid

Het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid is het grootste audiovisuele archief van Nederland en beheert een groot aantal audiovisuele materialen. Een deel heeft betrekking op migranten en vluchtelingen. www.beeldengeluid.nl Het instituut werkt samen met de VPRO in het themakanaal geschiedenis, dat ook via het web te raadplegen is. Fragmenten van polygoonfilms over vluchtelingen en migranten zijn te zien op www.vpro.nl/geschiedenis

Internationaal Archief voor de vrouwenbeweging

Archiveert vooral materiaal over vrouwen, de vrouwenbeweging en emancipatie. Daarbij is specifieke aandacht voor etniciteit. www.IIAV.nl

Tijdens de conferentie "Open deuren" van Vluchtelingenwerk Nederland op 4 november 2004 werd een workshop gehouden over de rol van beeldvorming bij de integratie van vluchtelingen. Aan de workshop namen onder meer woordvoerders van vluchtelingenorganisaties, medewerkers van lokale afdelingen van vluchtelingenwerk en journalisten deel. De discussie werd geopend door minipresentaties van Frank Siddiqui (journalist/mediatrainer), Victor Joseph (Voorlichter LBR), Goran Baba Ali (schrijver/journalist) en Klaas Haring (directeur Vluchtelingenwerk Friesland). De discussie werd geleid door Giovanni Massaro (Mira Media)

Beeldvorming en de integratie van vluchtelingen

Analyse en ervaringen

Als start werd aan de deelnemers gevraagd welke oorzaken zij zagen voor de vaak eenzijdige beeldvorming over vluchtelingen in de media. Het bleek moeilijk in zijn algemeenheid daarover uitspraken te doen. Media zijn te verschillend in hun manier van berichtgeving en behandelen het onderwerp dus ook verschillend. Maar wat opvalt is dat nuances in de media vaak wegvallen. Bij de meeste kijkers/lezers blijft vaak een zwart/wit beeld hangen, zoals het beeld dat vluchtelingen een probleem zijn, dan wel een probleem hebben.

De deelnemers denken verschillend over de professionaliteit en attitude van journalisten. Een groot deel van de aanwezigen is van mening dat de beeldvorming vaak onevenwichtig is, maar dat de oorzaak daarvan niet per sé bij de journalisten ligt. Het is een wisselwerking tussen de samenleving, de media en de politiek. Ook politici laten zich vaak negatief uit over vluchtelingen en dat vindt zijn weerklink in de media. En via hen weer bij burgers. Ook wordt opgemerkt dat het referentiekader van burgers medebepalend is voor beeldvorming. Zelf bij een genuanceerde reportage zullen veel burgers juist de negatieve informatie oppikken. Een andere reden voor de onevenwichtigheid heeft een journalistieke achtergrond: Positieve verhalen over vluchtelingen zijn minder interessant voor de media. Goed nieuws is immers geen nieuws!

Enkele aanwezigen zijn echter niet overtuigd van het professionalisme van journalisten. Zij geven voorbeelden als: 'uitgenodigd worden om

over één onderwerp te komen spreken, maar uitsluitend vragen over andere onderwerpen krijgen' of 'geconfronteerd worden met stereotypen of vooroordelen van de journalist': "Vluchtelingen worden vaak als zielig neergezet; dat is jammer want het zijn vaak juist erg krachtige en sterke mensen"

Ook is de ervaring van vluchtelingen dat zij vaak alleen gehoord worden als zij meegaan in het dominant vertoog. Zo wordt Afshin Elian gevraagd voor zijn scherpe mening over moslimfundamentalisme en niet zozeer omdat hij vluchteling uit Iran is. Vluchtelingen met een andere mening hierover worden dan weer wel als vluchteling neergezet.

Genuanceerdere beeldvorming

Vervolgens werd doorgesproken over de mogelijkheden om de beeldvorming over vluchtelingen genuanceerder te krijgen. Vluchtelingen zelf en hun organisaties zouden niet zo passief of reactief moeten zijn, maar zelf de boer op moeten gaan met hun meningen en ervaringen. Dat is minder moeilijk dan vaak gedacht wordt. Journalisten zijn immers op zoek naar goede verhalen. Investeer daarom in contacten met journalisten en onderhoud die contacten ook goed. Organisaties die met vluchtelingen werken zouden vluchtelingen veel meer een podium moeten bieden, dan zelf als woordvoerders of belangenbehartigers voor vluchtelingen op te treden. Dat maakt vluchtelingen zichtbaarder en het verhaal van vluchtelingen minder afstandelijk. In plaats van belangenbehartiger zouden deze organisaties dan veel meer als expertisecentra kunnen fungeren door feitelijke informatie over vluchtelingen en hun situatie te geven en door de consequenties van wet- en regelgeving voor journalisten te duiden.

Journalisten zouden meer attent moeten zijn op de consequenties van hun werkwijze en wat meer actief moeten zijn in het vinden van andere woordvoerders en deskundigen dan de geëigende, en in het vinden van nieuwe of andere invalshoeken bij de berichtgeving over vluchtelingen. Contacten met vluchtelingen zelf zijn daarvoor een voorwaarde.

Terugkeerrfilm

In mei 2005 discussieerden programmamakers en vertegenwoordigers van organisaties van en voor vluchtelingen over de mogelijkheden om een goed beeld te geven van de positieve en negatieve aspecten van terugkeer van vluchtelingen. Dit gebeurde aan de hand van de film "Tussen hoofd en hart" die Tatjana Mirković maakte over de terugkeer van vier Bosnische gezinnen. Het is de eerste in een serie documentaires die Fatusch producties maakt over de (vrijwillige) terugkeer van vluchtelingen naar hun moederland. Vluchtelingenorganisatie Nederland zal aan de hand van deze producties een voorlichtingstraject starten over terugkeeropties.

Voor informatie over "Tussen hoofd en hart":
info@fatusch.nl

Info over het voorlichtingstraject: info@VON.nl

Algemene informatie over terugkeer en remigratie:
Nederlands Migratie Instituut NMI. www.nmigratie.nl

Colofon

'Actief zijn in de media' is een uitgave in het kader van het project vluchtelingenlink van Stichting Mondiale Samenleving en Mira Media

Bijdragen: Bart Top

Met dank aan: Bart Top, Michele Jacobs (Historisch Platform), Bibi Panhuysen (Imagine IC), Fatusch producties, Vluchtelingenwerk Nederland,

Fotografie: Joost van den Broek /Hollandse Hoogte, Giovanni Massaro, Fatusch producties

Eindredactie Giovanni Massaro

Redactie-adres: postbus 1234,

3500 BE Utrecht;

info@miramedia.nl

Telefoon: 030-2302240

Website Mira Media: www.miramedia.nl

Website SMS: www.sms-vluchtelingen.nl

Lay-out: studio Voetnoot